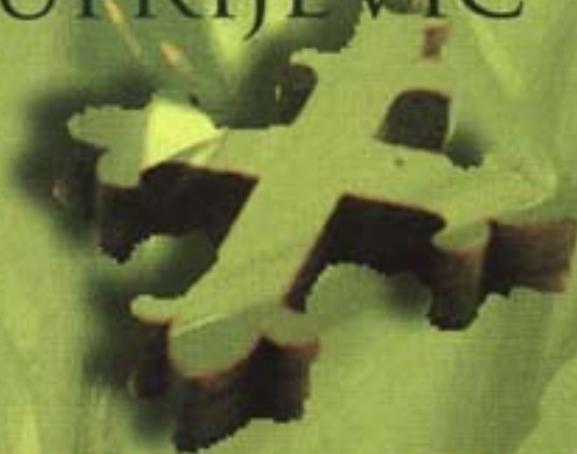

A black and white portrait of Nikolaj Losskij, an elderly man with a full white beard and mustache, looking slightly to the left. The portrait is set against a dark background.

NIKOLAJ **LOSSKIJ**
ONUFRIJEVIČ

A stylized, three-dimensional star emblem with a complex, multi-pointed design, rendered in a light green color. It is positioned in the center of the cover, overlapping the text and the background image.

DOSTOJEVSKIJ

A JEHO KŘEŠŤANSKÝ
SVETONÁHLAD

**VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV**

Edícia svetových mysliteľov

NIKOLAJ **LOSSKIJ**
ONUFRJEVIČ

DOSTOJEVSKIJ

A JEHO KREŠŤANSKÝ
SVETONÁHLAD

**VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATELOV**

Copyright © dedičia

Prologue © Andrej Červeňák 2009

Cover design © Dušan Babjak 2009

Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava

e-mail: vsss@stonline.sk

<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR

VYDAVATELSTVO

SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Nikolaj Onufrijevič Losskij: Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad
Zodpovedná redaktorka Viera Švenková

Obálka Dušan Babjak

Sadzba a tlač ETERNA Press

Vydanie druhé, vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov prvé

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-365-5

O B S A H

PREDSLOV	
N. O. Losskij a Dostojevskij	7

ČASŤ PRVÁ OSOBNOSŤ DOSTOJEVSKÉHO

KAPITOLA I.	
Základné črty Dostojevského povahy	15

KAPITOLA II.	
Náboženský Život Dostojevského	45

KAPITOLA III.	
„Prerod presvedčení“	84

ČASŤ DRUHÁ SVETONÁHLAD DOSTOJEVSKÉHO

KAPITOLA IV.	
Absolútna dokonalosť	101
Boh	101
Ježiš Kristus	113
Kráľovstvo Božie. Nesmrteľnosť	121
Bohorodička	128
Svätí	131

KAPITOLA V.	
Teodícea Dostojevského	134

KAPITOLA VI.	
Absolútne hodnoty	150
Absolútna hodnota osobnosti	150
Hľadanie absolútneho dobra	152
Krása	158
Osobná individuálna láska	161

KAPITOLA VII.

Osobnosť v umeleckej tvorbe Dostojevského.....	169
Prvý pád	169
Satanáš a jeho pýcha	172
Pyšné ľudské ja	179
Stavrogin	181
Ivan Fjodorovič Karamazov	192
Versilov	200
Rozmanitosť pyšných charakterov	206
Ctižiadosť, samolúbosť a iné druhy zla v ľudskom charaktere ..	213

KAPITOLA VIII.

Význam utrpenia	224

KAPITOLA IX.

„Dokonale krásny človek“

a duševne zdraví v dielach Dostojevského.....	231
Kníža Myškin.....	231
Makar Ivanovič Dolgorukij	239
Starec Zosima	242
Aloša Karamazov	245
Sofia Andrejevna Dolgoruká.....	252
Chorobné a zdravé u Dostojevského.....	256
Sociologické vysvetlenie hrdinov Dostojevského.....	257

KAPITOLA X.

Kresťanstvo.....	260
Pravoslávie	260
Katolicizmus. Protestantizmus.....	272
Legenda o Veľkom inkvizítovi	276

KAPITOLA XI.

Európa a Rusko	285
Misia ruského národa.....	297
Rusko ako štát.....	300
Európa, Rusko a ruský národ	305

KAPITOLA XII.

Socializmus.....	309

DODATOK

O pôvode F. M. Dostojevského.....	319

N. O. LOSSKIJ A DOSTOJEVSKIJ

Literatúra o Dostojevskom prevyšuje viac ako stokrát jeho vlastnú tvorbu. Za posledných sto rokov (od jednej z najproduktívnejších diskusií o ňom takých autorov ako Rozanov, Volynskij, Merežkovskij, Berďajev, Šestov, Soloviov, Bulgakov a ďalší) takmer neexistovali estetické, etické, filozofické, náboženské a iné tvorivé aktivity, ktoré by nenadväzovali na Dostojevského. Pretože (takmer) všetky uznávajú, že v centre jeho pozornosti sa nachádzal človek (bol antropocentristom), ich cesty smerovali alebo k odhaleniu Dostojevského prienikov *k prírodnej* podstate človeka (vrchol naturalistických koncepcií Dostojevského predstavujú práce Freuda, Nejfěldovej, Kašinovej-Jevreinovej, Číža, Slomina a ďalších), iných – k *sociálnej* štruktúre človeka (začal ju ešte Belinskij a Dobroľubov, ale vrchol dosiahla v prácach sovietskych autorov – Pereverzeva, Jermilova a ďalších), jeho *duchovnej* a metafyzickej transcendentalite (v úvode spomínaní ruskí transcendentalisti, ďalej Leontiev, Gessen, Guardini a ďalší). Estetickým a filozofickým aspektom Dostojevského antropocentrizmu sa venovali takí autori ako Vinogradov, Bachtin, Bicilli, Grossman, Golosovker, Bursov, Tunimanov, Vetlovskaja a ďalší. V posledných desaťročiach 20. storočia sa objavila nová generácia dostojevskológov, ktorých aktivizovali medziiným aj edície *Dostojevskij – materiály a štúdie* (takmer 20 zväzkov, hlavný redaktor Fridlender) a *Dostojevskij a svetová kultúra* (tiež asi 20 zväzkov, hlavný redaktor Stepaňan).

Preto zákonite vzniká otázka: Aké miesto zaujíma v ruskej a svetovej dostojevskiáde 20. storočia kniha N. O. Losského *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad*? Odpoveď: V ruskej takmer priekopnícke, pretože 20. storočie (marxistická literárna veda) kresťanský aspekt ignorovala, vo svetovej vyplýva z originality Losského a z jeho životnej i vedeckej odysey...

N. O. Losskij (1870 – 1965) bol filozof, prednášal ma Sankt-

petersburskej univerzite, roku 1922 ho spolu s ďalšími 120 vedcami a spisovateľmi sovietska vláda, ako nelojálnych a ideovo nepriateľských, vyhostila z krajiny. Dvadsať rokov žil a pôsobil ako profesor v Prahe, od roku 1942 v Bratislave, po roku 1945 v Paríži, New Yorku a v ďalších mestách. Ako filozof vytvoril originálnu gnozeologickú *teóriu intuitivizmu* (*Zdôvodnenie intuitivizmu*, 1906, *Zmyslová intelektuálna a mystická intuícia*, 1938), *teóriu metafyziky* (*Svet ako organický celok*, 1917), *teóriu „teonómnej etiky“* (*Podmienky absolútneho dobra*, 1947) a v závere svojej aktivity *kresťanskú filozofiu* atď. Je autorom veľkého množstva štúdií a asi dvanástich samostatných vedeckých monografií.

Monografiu *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad* napísal ako profesor Univerzity Komenského v Bratislave. Korelovala s požiadavkami doby (slovenský štát) a s jeho osobným vývinom – ako intuitívnym mysliteľom, filozofom a literárnym vedcom. Vyšla v slovenčine vo vydavateľstve Tranoscus roku 1946, v ruštine v New Yorku roku 1953 a roku 1994 aj v Moskve. Skladá sa z dvoch častí: 1. časť – Dostojevského osobnosť (Dostojevského životopis ako kresťana), 2. časť – Dostojevského svetonáhľad (Dostojevskij ako kresťanský filozof a spisovateľ). Jej prínos je najmä v druhej časti...

Pretože Dostojevskij sa v prvej polovici 20. storočia stal predmetom vášnivých sociologických interpretácií (sovietska dostojevskiána), interpretácií formálnych (tradície ruskej formálnej školy a československého štrukturalizmu), freudistických (o tom sme sa už zmienili) a moderne-filozofických (existencialistických, fenomenologických) atď., Losskij sa rozhodol aktualizovať filozoficko-kresťanský (tomistický a neotomistický) pohľad na jeho tvorbu. Nie je vylúčené, že využil aj Hanusove kresťanské dostojevskologické reflexie. Základ jeho úvah tvorí detailná a vášnivá *analýza* textov Dostojevského tvorby, ktorá smeruje k večným pravdám Božským a Kristovým. Ide o jednotu analýzy a dedukcie, textológie a kristológie, smerujúcej k človekovi ako tajomstvu. Zdanlivo teologické problémy (Boh, Ježiš Kristus, kráľovstvo Božie, Bohorodička, svätí) a problémy etické (absolútna hodnota osobnosti, hľadanie absolútneho dobra, krásy, osobná, individuálna láska) a ďalšie, majú antropologicko-ontologický a axiologický charakter. Zaujíma ho, čo znamená pre Dostojev-

ského človek, zmysel života a človeka, Dostojevského zápas o pochopenie a umelecké zobrazenie „večných právd“ atď.

Dostojevskij, podľa názorov Losského, bol rozporuplným človekom už od detstva – na jednej strane „čertovská sebaláska“, na strane druhej „sebaobetovanie až po sebalikvidáciu pre nešťastných“, čo vytvorilo neskôr (po návrate zo Sibíri) základ jeho *filozofie lásky*. Každý človek túži po plnosti a plnohodnotnosti svojho života. „*Dosiahnuť takú plnosť bytia môže ľudská individuálna bytosť iba prostredníctvom intímneho spojenia svojho života s individuálnym životom všetkých ostatných bytostí*“ – parafrázuje Losskij Dostojevského, a pokračuje: „*Základnou podmienkou takého intímneho spojenia bytostí je láska k Bohu, väčšia ako k sebe, i láska k bytostiam, taká istá ako k sebe.*“ Z tohto hľadiska – z hľadiska lásky k Bohu a blížnemu ako k sebe samému – analyzuje Losskij postavy Dostojevského umeleckých diel. Každý človek chce byť šťastný a túži po naplnení svojho života. Lenže jedni to chcú dosiahnuť absolutizáciou svojho ja, svojich potrieb a želaní – preto sa stanú egoistami a tvorcami zla, iní sa dokážu obetovať pre iných, v tom nájdu svoje šťastie – preto sa stanú altruistami a tvorcami dobra. Človek môže byť tvorcom a darcom dobra i zla. Toto poslanie dal človekovi sám Boh spolu s ideou slobody a tvorby sveta i seba samého. Cituje Berďajeva: „... *sloboda sa nachádza v samom centre Dostojevského svetonázoru... sloboda je mu aj antropodícea a teodícea, v nej treba hľadať chápanie človeka i chápanie Boha... Dostojevskij skúma osud človeka vypusteného na slobodu.*“ Uvedené kresťansko-filozofické a etické východiská Dostojevskij spájal s pravoslávnu cirkvou a Ruskom. V ruskom pravosláví videl Losskij, v súlade s Dostojevským, slobodu srdca, v ktorom sídli Kristus. Obidvaja – Kristus i ruský národ – prešli cestou utrpenia a v utrpení pre seba, iného, národ i ľudstvo našli zmysel svojho jestvovania. „*Ruský Kristus, čiže Kristus v tom aspekte, v akom ho prijal do svojho srdca ruský národ,*“ parafrázuje Losskij Dostojevského, „*tvorí podstatu ruského pravoslavia.*“ „*Podstata ruského poslania,*“ píše Dostojevskij r. 1869 Strachovovi, „*je odhaliť pred celým svetom ruského Krista, ktorého svet nepozná, ktorého princípy tvoria základ nášho rodného pravoslavia.*“ Táto viera, toto pravoslávie vyrástlo v škole „*stáročného nekonečného utrpenia, ktoré národ prežil vo svojich dejinách, on, všetkými*

ponechaný napospas, všetkými opovrhnutý, robotoval pre všetkých i na všetkých, sám s Kristom – utešiteľom, ktorého prijal vtedy do svojho srdca navždy a ktorý zachránil pred zúfalstvom jeho dušu“. Katolicizmus a protestantizmus sa klaňajú inému Kristovi, parafrázuje Losskij Dostojevského: katolicizmus nahradil Krista pápežom a ideou násilia (inkvizícia), protestantizmus stelesňuje individualistickú ideu „protestu a negácie“, ideu nekonečnej slobody (učenie Luthera, Kalvína, Husa, Zwingliho a ďalších).

Losského kniha je takmer encyklopédiou problémov Ruska, pravoslavia, slovanstva a antropológie, tak ako ich chápal Dostojevskij (a takmer storočie po ňom vnímal Losskij). Napája sa na bohatú „kristologickú dostojevskológiu“, ale zároveň znamená jej nové – Losského chápanie. Na ilustráciu: roku 2002 vyšla v Rusku monografia srbského pravoslávneho bohoslovca Justina Popoviča *Dostojevskij o Európe a Slovanstve*, ktorá robí ostrý predel medzi Ruskom a pravoslávím i Európou a katolicizmom: v Rusku a v pravosláví existuje túžba človeka splynúť s Bohočlovekom – v katolíctve a na Západe túžba stať sa človekobohom, a ďalej: bohoľudský zmysel dejín – antropocentrický zmysel dejín, kristodícea – antropodícea, kristocentrizmus – egocentrizmus, kristonosný človek – dejinotvorný človek, bohoľudská láska – individualistická láska, človekobožská kultúra – ľudská kultúra, dobro spoločnosti s Kristom – dobro človeka bez Krista, jednota duší – jednota tela, jednota ľudstva ako Kristova cirkev – jednota ľudstva na princípe pragmatizmu, rozumu, techniky a vedy atď.

Losského kresťanská antropológia a dostojevskológia také antitézy nepozná, je ústretovejšia aj voči teológii, dostojevskológii, filozofii a politológii Západu. Losskij žil a pracoval viac ako štyridsať rokov na Západe, aktívne komunikoval so západoeurópskymi vedeckými a spoločenskými aktivitami, čo nemohlo nepoznamenať jeho individuálne duchovné i spoločenské vedomie. „*Dostojevského vzťah ku katolíctvu je nespravodlivý,*“ napísal Losskij a pokračoval: „*Zabúda, že všetky kresťanské cirkvi v pozemskej historickej existencii majú veľa nedostatkov, ale mystická a jednotná cirkev zostáva nemenná... Hriech je jav historický – Kristus večný... Národ náš hreší a špiní každý deň, ale v istých momentoch, v Kristových minútach, sa nikdy nemýli.*“ Legendu o Veľkom inkvizítovi, napríklad, ktorú Popovič vníma výlučne ako kritiku

katolicizmu, Losskij chápe ako kritiku istej časti katolíckych duchovných. Lenže takú časť (temnú) nachádza aj v pravoslávnej cirkvi, v ktorej „*popri veľkých zasvätencoch sa nájdu aj ľudia s takými nedostatkami ako obžerstvo, mamonárstvo atď.*“. V oboch cirkvách sa nájdu skutoční sluhovia cirkvi, ale aj tzv. cirkevníci. Preto pri legende o Veľkom inkvizítovi treba upresniť, čo patrí inkvizítovi, čo literárnej postave Ivanovi Karamazovovi (ktorý legendu vymyslel) a čo Dostojevskému...

Losskij, veľký ctiteľ Dostojevského, „katolicizoval“ aj niektoré pravoslávne dogmy... V súlade s reformátormi pravoslavia (Soloviov, Fiodorov, Merežkovskij) Dostojevskij napríklad tvrdil, že svätá Mária, matka Ježišova, bola človekom (preto sa aj na ňu vzťahoval dedičný hriech) a iba po narodení Boha-Syna, v dotyku s Ním získavala na božskej podstate. Sviatky Panny Márie (zvestovanie, nanebovzatie a ďalšie) sa chápu ako míľniky na tejto ceste. Losskij, v súlade s katolíctvom, namieta proti takejto interpretácii Matky Božej. „*Nemožno pripustiť, že by taká bytosť, ktorá má prvoradý význam pre celý svet, bola stvorená Bohom len asi pred 2 000 rokmi, keď sa sv. Jakubovi a Anne narodila dcéra Mária, a dostala kozmickú moc len po svojom usnutí*“ atď.

Život Losského na Západe, ako sme už naznačili, ovplyvnil jeho vedomie, a teda aj recepčné vedomie vo vzťahu k Dostojevskému. Vo svojom filozofickom diele komunikoval napríklad s Bergsonom, ale jeho podnety ďalej prehľboval a vytváral svoju originálnu koncepciu intuitivizmu (vedomie ako koncentrácia duchovných lúčov, ktoré osvecujú jednotlivé stránky bytia). Losskij ako kresťanský estetik a etik približoval a zbližoval ruské (pravoslávne, ale aj byzantsko-duchovné) vedomie s vedomím západným (racionálnotranscendentálnym), čím vytváral svojho druhu prehistóriu kresťanského a duchovného ekumenizmu.

Taký charakter má aj jeho monografia Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad.

Andrej Červeňák

ČASŤ PRVÁ

Osobnosť Dostojevského

Základné črty Dostojevského povahy

Fiodor Michajlovič Dostojevskij (30. 10. 1821 – 28. 1. 1881) sa od začiatku až do konca života v celom svojom správaní a povahe vyznačoval neobyčajnou, niekedy priam diabolskou samolúbosťou, nezávislosťou presvedčenia a konania, tvrdošijnosťou pri obhajobe svojich názorov, láskou k slobode a citlivosťou na akékoľvek utláčanie.

V detstve bol malý Feďa podľa mienky rodičov „ako oheň“, rád sa vystatoval obratnosťou a silou, hral sa na „divochov“, na Robinsona, vždy bol v čele hry. Keď sa raz nechcel podrobiť cudzej autorite, otec mu priam prorocky povedal: „Ej, Feďa, daj si povedať, lebo raz bude s tebou zle... nakoniec sa dostaneš pod červenú čapicu“.¹

Sklon žiť v ríši fantázie sa u Dostojevského prejavuje veľmi skoro. Už ako dieťa so záujmom počúva, keď otec číta matke romány Anny Radcliffovej. Rád číta cestopisy, romány Waltera Scotta, túži cestovať na východ a ako 16-ročný sa pokúša napísať román z prostredia Benátok.

Po odchode z rodinného hniezda – na vysokej škole technickej, v úrade a potom v trestaneckom tábore na Sibíri stráni sa samolúby Dostojevskij svojich priateľov, ktorých mu nanútilo prostredie. Žije úplne osamotene a dáva sa unášať fantáziou. Hrdina novely *Gazdiná*, odtrhnutý od skutočnosti a žijúci osamelo vo fantazmagorických vidinách, sa podobá na Dostojevského v tomto období života. Pri písaní novely *Gazdiná* mal Dostojevskij na zreteli zrejme seba a zároveň hlavnú postavu svojej novely,

---

1 A. M. Dostojevskij: Spomienky, s. 43, 56, 71, červená čapica – uniforma sibírskeho trestaneckých skupín.

keď v liste bratovi Michailovi písal: „Zovňajšok musí byť vyvážený vnútorným životom. Ináč pre nedostatok vonkajších javov bude mať vnútorná stránka nebezpečnú prevahu. Nervy a fantázia zaberú priveľa miesta v bytosti. Každý vonkajší jav sa zdá byť príliš obrovským, zastrašuje akosi a človek sa začína báť života.“²

Stránenie sa priateľov nie je však príznakom Dostojevského indiferentnosti k ľuďom alebo tvrdosti srdca. Naopak, Dostojevskij veľmi intenzívne vníma cudzí život, veľmi ľahko vniká do hĺbky charakteru nielen duší ľudí, ale i živočíchov; je neobyčajne citlivý k cudziemu utrpeniu. Jeho vzdalovanie sa od kamarátov sa vysvetľuje tým, že je nespokojný so skutočnosťou, ktorá je priveľmi vzdialená od ideálu a veľmi často nepríjemne uráža jeho samolúbosť.

Užšie styky pestuje len s vyvolenými, napr. so Šidlovským, alebo s osobami, ktoré si sám pozval. Tak rozpráva napríklad Dr. Janovskij, že v rokoch 1846 – 1849 Dostojevskij rád pozýval priateľov na obedy do hostincov, na týchto schôdzkach rečnil a živo debatoval o literárnych dielach.³

Dostojevskij miluje vášnivo a chce byť milovaný. Pokladá sa za človeka „s nežným srdcom, ktoré však nevie vyjadriť svoje city“.⁴

Vo všetkých obdobiach života sa Dostojevskij sťažuje na svoju zlú povahu: „Inokedy, keď sa moje srdce rozplýva v láske, nepočuješ odo mňa prívetivé slovo“ (bratovi, I, č. 44). Netreba sa preto čudovať, že všetku svoju túžbu po láske ukája v snoch a vyjadruje ju v takých dielach ako *Biele noci*, *Netočka Nezvanovová*, *Gazdiná*, *Chudobní ľudia*, *Maličký hrdina*. A koľko ešte takých fantastických výstupov, ako rozhovory s milovaným dievčaťom v *Bielych nociach*, ostalo literárne nespracovaných!

Vo chvíľach, keď výnimočné okolnosti alebo rodinné styky či jednoduchý zvyk trhajú hrádze medzi Dostojevským a ľuďmi, prejavuje sa nežnosť a dobrota jeho duše jasne a silne. Jastržemskij, odsúdený na nútené práce, bol v Tobolsku blízko k samovražde; pred týmto krokom ho zachránil Dostojevskij, ktorý sa

---

2 Dostojevskij: Listy I, č. 44, s. 106. Odvolávajúc sa na Listy, budem ďalej označovať len ich čísla. O autobiografickom význame *Gazdinej* pozri článok A. Béma Dramatizácie blúznenia v zborníkoch O Dostojevskom I, red. A. Béma.

3 Spomienky na Dostojevského, Russkij vestnik, apríl 1885.

4 A. G. Dostojevskaja: Vospominanija, s. 47.

v tomto prípade vyznamenal mužnou tvrdosťou a súčasne ženskou nežnosťou.⁵

O jeho mimoriadnej добрote svedčia mnohé fakty. Dr. Riesenkaupf, jeho priateľ z mladosti, hovorí: „F. M. patrila k ľuďom, s ktorými sa všetkým žije dobre, ale ktorí sami stále trpia núdzu. Okrádali ho nemilosrdne, ale pre svoju dôverčivosť a dobrotu nechcel sa miešať do vecí, usvedčovať slúžku a jej priateľku, ktoré bohatli na úkor jeho pohodlnosti.“ Keď si Dostojevskij a Riesenkaupf prenajali roku 1843 spoločný byt, stalo sa spoločné bývanie s lekárom trvalým prameňom nových výdavkov. Každého chudobného, ktorý sa prišiel k doktorovi poradiť, chcel Dostojevskij prijať ako najmilšieho hosťa. „Všetci, osudom ukrivdení, nešťastní, chorí a chudobní sa uňho stretávali so zvláštnym súcitom,“ rozpráva barón A. E. Vrangel, „jeho neobyčajná добрota je známa každému, kto ho bližšie poznal... Zhovievavosť Fiodora Michajloviča k ľuďom bola akoby z iného sveta.“⁶

Dostojevskij vzal k sebe na plné zaopatrenie vdovu, ktorá strاتی muža a ostala s tromi deťmi, 11, 7 a 5-ročným. Spravil to zo súcitu. Anna Grigorievna Dostojevská o tom píše: „Keď som bola ešte snúbenica Dostojevského, Fedosia mi so slzami v očiach rozprávala, že F. M. je veľmi dobrý. Keď v noci pracoval a počul, že niektoré dieťa zaplakalo alebo zakašľalo, prišiel, prikryl ho prikrývkou, utišil ho a len vtedy, keď sa mu to nepodarilo, zobudil Fedosiu.“ (A. Dostojevská, Spomienky, 78). Dostojevskij sa staral i o odpočinok slúžok (s. 217). Hoci jeho finančné pomery boli veľmi ťažké, po smrti milovaného brata Michaila pomáhal jeho rodine. Pozoruhodná je najmä jeho starostlivosť o nevlastného syna Pavla Isajeva a hmotná podpora, ktorú mu poskytoval i vtedy, keď tento mladík kladie prehnané požiadavky, postupne odpredáva obľúbenú knižnicu otčima, ktorý sa dlhší čas zdržiaval v cudzine, miesto, ktoré dostal vďaka otčimovej protekcii, po mesačnej službe stráca pre bezočivé správanie k predstaveným atď. Všetky nepríjemnosti pre nevlastného syna znáša Dostojevskij s neobyčajnou krotkosťou a trpezlivosťou.

---

5 O. Müller: Materiály pre životopis F. M. Dostojevského, s. 127 v knihe Biografia, listy a poznámky zo zápisníka F. M. Dostojevského, 1883.

6 Barón A. E. Vrangel: „Spomienky na F. M. Dostojevského na Sibíri“, 1883 – 1856, SPB, 1912, s. 35.

Dostojevskij sa nikdy nezdráhal dať almužnu. „Stáva sa,“ rozprávala jeho manželka, „keď muž nemá pri sebe drobné a pri našej bráne ho poprosia o almužnu, pozve žobrákov do bytu a tam im dá peniaze“ (s. 220). Roku 1879 udrél akýsi opitý sedliak Dostojevského pästou tak silne po hlave, že spadol na zem a rozbil si tvár, až mu tiekla krv. Na polícii prosil policajného prefekta, aby vinníka prepustili, že on, Dostojevskij, mu to prepáči. Protokol však spísali a vo vyšetrovaní sa pokračovalo. Zmierovacieho sudcu Dostojevskij požiadal, aby vinníka prepustili bez trestu. Vzhľadom na Dostojevského žiadosť sudca odsúdil sedliaka „za hlučné správanie“ a neporiadok na ulici iba na pokutu vo výške šesťnásť rubľov alebo štyri dni väzenia na polícii. Dostojevskij počkal odsúdeného pri bráne a dal mu šesťnásť rubľov, aby trest zaplatil (s. 291).

Na obhajobu Dostojevského proti klebetám Strachova jeho manželka píše: „F. M. bol človek nesmierne dobrý. Prejavoval svoju dobrotu nielen k blízkym ľuďom, ale ku všetkým, keď sa dozvedel o ich nešťasti a nezdaroch. Nebolo ho treba prosiť, vždy sám ponúkol pomoc. Vplyvných priateľov (K. P. Pobedonosceva, T. I. Filippova, I. A. Vyšnehradského) využíval na to, aby pomáhal cudziemu nešťastiu. Mnohé stareny, starci i deti sa jeho prostredníctvom dostali do opatrovne, mnohým, ktorým šťastie neprialo, pomohol nájsť službu. Čítal a opravoval početné cudzie rukopisy, vypočul mnohé úprimné spovede a radil i v najintímnejších veciach. Neľutoval ani času, ani síl, len aby pomohol blížnemu. Pomáhal aj finančne, a keď nemal peniaze, podpisoval zmenky a neraz na to doplatil. Dobrota F. M. bola niekedy na úkor záujmov našej rodiny, preto som niekedy nariekala, že je taký dobrý, ale predsa som sa nemohla ubrániť nadšeniu, keď som videla, akým šťastím je preňho urobiť nejaký dobrý skutok“ (s. 288).

Človek chorobne samolúby medzi neúprimnými priateľmi, ktorý sa stuľuje pred konfliktmi s ľuďmi a súčasne hľadá lásku a nežnosť, často naplní túto svoju túžbu v kontakte s deťmi. Jeho láska k deťom bola osobitne nežná. „Ani predtým, ani potom,“ hovorí Dostojevská, „som nevidela, aby sa daktorý človek vedel tak vžiť do myslenia dieťaťa a aby ho tak zaujal svojím rozhovorom ako môj muž“ (s. 193). Rozprávajúc o dlhšej ceste po Kurskej gubernii v lete 1877, Dostojevská hovorí: „Prekvapovalo

ma, ako manžel vedel upokojiť dieťa: len čo daktoré z troch začne plakať, prišiel Fiodor Michajlovič zo svojho kútika (bol v tom istom vozni ako my, len trochu ďalej od nás), vzal fňukajúce dieťa a ihneď ho utišil. Vyznačoval sa nezvyčajnou schopnosťou rozprávať sa s deťmi, získať si ich dôveru, priblížiť sa ich záujmom, a tak zaujal dieťa (dokonca aj cudzie, s ktorým náhodou prišiel do styku), že hneď bolo veselé a poslušné. Vysvetľujem si to jeho láskou k malým deťom, ktorá mu našepkávala, ako sa má zachovať v jednotlivom prípade“ (s. 225).

Dostojevskij, veľmi citlivý k cudziemu nešťastiu, trpel najmä vtedy, keď sa dozvedel o utrpení detí. Pozorne sleduje súdne pojednávania proti rodičom, ktorí týrajú svoje deti. Z týchto procesov nazbieral materiál pre „vzburu“ Ivana Karamazova proti svetu, kde je možné neznesiteľné utrpenie detí; sú ľudia, ktorí tak bijú deti, že sa sami po každom údere rozohnia do skutočnej náruživosti, po každom ďalšom údere vždy viac a viac, vždy s väčšou silou. Bijú chvíľu, päť minút, desať, ešte viac, častejšie, silnejšie. Dieťa kričí, až nakoniec ani kričať nemôže, udychčí sa: „Otecko! Otecko!“ Práve toto, hovorí Dostojevskij, táto bezbrannosť malých stvorení zvädza učiteľov: „Anjelská dôverčivosť dieťaťa, ktoré nemá kam ísť a nemá sa na koho obrátiť, rozohňuje ešte viac mrzkú krv učiteľa. V každom človekovi sa skrýva zviera, zviera hnevu, zviera zmyselnej páľčivosti od kriku týranej obete, zviera, ktoré sa zrazu odtrhlo z reťaze, zviera poznačené chorobami, ktoré človek dostane v svojom rozvrátenom živote, t. j. podagrou, chorou pečeňou atď.“

Človek, ktorý je zmučený pozorovaním zla na svete, ktorý pre svoju neznášanlivosť a vysoké požiadavky je neschopný vytvoriť si v spoločenskom živote priateľské prostredie, človek s mäkkou dušou, ktorá sa však nevie prejaviť, túži založiť si rodinu – taký kútik na svete, kde sa dá ľahko uskutočniť ideál lásky. Po smrti svojej prvej ženy, s ktorou manželstvo nebolo šťastné, žiadal Dostojevskij za dva roky päťkrát o ruku (Suslovovú, Korvin-Krukovskú, Ivančinu-Pisarevnu, Ivanovovú a Snitkinovú). Vo vzťahoch k Ivančine-Pisarevnej, Ivanovovej a Snitkinovej niet ani stopy po vášnivej zamilovanosti; prosiac o ruku, riadil sa Dostojevskij výlučne želaním mať usporiadanú rodinu. Hovorí, že keby sa musel rozhodnúť, či si má vziať dobrú, alebo rozumnú ženu, vzal by

si „dobrú, aby ma ľutovala a milovala“ (37). V mladosti, keď mal Dostojevskij dvadsaťšesť rokov, povedal Janovskému: „Lúbim nie sukňu, ale čepiec, hľa, taký čepček, ako nosí Jevgenija Petrovna“ (vážená matka rodiny, žena umelca-akademika N. A. Majkova, matka priateľa Dostojevského, poeta A. N. Majkova, s. 806). Tieto slová povedal asi rok po tom, keď sa unesený krátkotrvajúcou literárnou slávou zoznámil pravdepodobne s podozrivými ženami a potom sa zamiloval do krásavice Panajevovej. V tom čase písal bratovi Michailovi: „Minušky, Klarušky, Marianny atď. veľmi opekneli, ale stoja veľa peňazí. Nedávno mi Turgenev a Belinskij strašne vynadali za môj neporiadny život. Včera som bol u Panajeva, zdá sa, že som sa zamiloval do jeho ženy. Je rozumná, krásna a pritom neveriteľne priateľská“ (č. 31, 16. XI. 1845).

Keď sa Dostojevskij oženil s Annou Grigorievnou Snitkinovou, na začiatku manželského života prejavoval vo vzťahu k mladšej manželke záporné črty svojej povahy. „Často sa vadal, kričal na ňu a raz jej v hádke povedal, že žena je prirodzený nepriateľ svojho muža“ (A. G. Dostojevská, Denník, 34).

Dva mesiace po sobáši v liste Suslovovej, s ktorou sa musel rozísť nie z vlastnej vôle, vysvetľuje svoj sobáš tak, že po smrti brata Michaila mu bolo „veľmi smutno a ťažko žiť“, pozval si pracovať stenografku, a keď zbadal, že je milovaný, „poprosil som, aby sa za mňa vydala“. Súčasne Suslovovej píše: „Pozývam Ťa nie k lacnému, nutnému šťastiu“, „vážim si Ťa pre tvoju prisnosť“, „večný priateľ“ (č. 265, 23. IV. 1867). Svoje manželstvo hodnotí teda Dostojevskij ako lacné a nutné šťastie. Ale ďalší život s dobrou a rozumnou ženou, ktorá chápala veľkosť génia svojho manžela a vedela mu odpustiť chyby, priniesol také vážne zážitky, ktoré vytvorili nerozlučné spojenie dvoch duší. Prvou vážnou skúškou bolo ťažké utrpenie Anny Grigorievny počas pôrodu v marci 1868 v Ženeve. Dostojevská píše: „Tvár Fiodora Michajloviča vyjadrovala také utrpenie, také zúfalstvo, videla som, že vzlyká, už som si myslela, že sa nachádzam na prahu smrti. Spomínajúc na tieto pocity a myšlienky, musím povedať, že som ľutovala ani nie tak seba, ako môjho úbohého manžela, pre ktorého by moja smrť mohla znamenať katastrofu. Uvedomovala som si, koľko radostných očakávaní vkladal môj drahý muž do mňa a do nášho budúceho dieťaťa. Okamžité zničenie týchto nádejí mohlo pri ho-

rúčkovitom a ráznom charaktere Fiodora Michajloviča znamenať pre neho koniec.“ „Keď sa narodila dcéra, ktorej sme dali meno Sofia, Dostojevskij ju zbožne prežehnal, pobozkal jej zvráštené líčko a povedal: ‚Aňa, pozri, aká je milá.‘ Prežehnala som ju tiež a pobozkala dcérušku a tešila som sa z môjho dobrého muža, vidiac na jeho vznešenej a dojatej tvári výraz dokonalého šťastia, aký som uňho nikdy predtým nevidela“ (118 c). „Fiodor Michajlovič sa ukázal ako veľmi nežný otec. Vždy bol pri kúpaní dieťaťa, sám mi pomáhal, sám ju zabalil do mäkkej prikrývky a zapínal patentnými špendlíkmi, nosil ju na rukách, čičikal a len čo počul jej hlások, nechal prácu a bežal k nej.“ „Celé hodiny sedával pri jej postielke, spieval jej piesne alebo sa s ňou rozprával. Keď mala tri mesiace, bol presvedčený, že ho Sofia spoznáva. Hľa, čo písal 18. mája 1868 Majkovovi: ‚Toto malé trojmesačné stvorenie, úbohé, slabé a maličké, bolo pre mňa osobou a charakterom. Začínala ma poznávať a ľúbiť, usmievala sa, keď som sa k nej priblížil. Keď som jej svojim smiešnym hlasom spieval piesne, rada ich počúvala. Neplakala a nemračila sa, keď som ju bozkával. Keď som k nej prichádzal, prestávala plakať.‘ Bohužiaľ, toto šťastie netrvalo dlho. V treťom mesiaci života dievčatko ochorelo na zápal pľúc a umrelo. Veľmi zarmútená a zronená jej smrťou bála som sa o svojho nešťastného muža. Jeho zúfalstvo bolo hrozné. Plakal, vzlykal ako žena, keď stál nad chladným telíčkom svojho miláčika a nesčíselnekrát jej bozkával líčka a rúčky. Také hrozné zúfalstvo som uňho už nikdy nevidela. Zdalo sa nám obom, že neznesieme také nešťastie“ (s. 121).

Po tomto údere osudu nemohla rodina Dostojevských ostať v Ženeve a o dva týždne odcestovali do Vevey. „Loď, ktorou sme cestovali,“ píše Dostojevská, „bola nákladný parník a cestujúcich bolo na našom konci málo. Deň bol teplý, ale zamračený, ako i naša nálada. Pod vplyvom rozlúčky s hrobom Soničky bol Fiodor Michajlovič neobyčajne rozrušený, priam omráčený. V tej chvíli som prvý raz v živote počula, že si sťažuje na osud (ináč reptal veľmi zriedka), ktorý ho po celý život prenasleduje. Spomínajúc svoj život, rozprával mi o svojej osamotenosti a smútku po smrti milovanej matky, spomínal výsmech priateľov na literárnom poli, ktorí sprvu uznali jeho talent, ale neskôr ho veľmi urazili. Spomínal trestanecký tábor, koľko si tam za štyri roky vy-

trpel. Rozprával o svojej túžbe nájsť v manželstve s Máriou Dmitrijevnou rodinné šťastie, po ktorom tak túžil a ktoré sa neuskutočnilo, „jej čudná, hypochondrická a chorobná fantazijná povaha“ bola príčinou, že bol nešťastný. A teraz, keď sa konečne dočkal veľkého a jedinečného ľudského šťastia – mať vlastné dieťa a mohol si ho uvedomiť a oceniť, zlý osud nemal s ním zľutovanie a vzal mu drahú bytosť. Ani predtým, ani nikdy potom nerozprával také podrobnosti a vzrušujúce detaily o urážkach, ktoré musel vytrpieť od blízkych a drahých ľudí.

Usilovala som sa ho uspokojiť, prosila som ho, aby pokorne prijal úder osudu. Jeho srdce bolo očividne preplnené bôľom a musel si uľahčiť aspoň tým, že sa postažoval na ustavičné prenasledovanie osudu. Z celého srdca som ľutovala svojho nešťastného manžela a spolu s ním som plakala nad jeho smutným životom. Spoločné nešťastie a úprimný rozhovor, pri ktorom mi otvoril všetky zákutia svojej ubolenej duše, nás, zdá sa mi, ešte pevnejšie spojili“ (122).

O poldruha roka sa v rodine Dostojevských narodilo druhé dievčatko – Ľubov. „S narodením dieťaťa zažiarilo zas šťastie v našej rodine,“ spomína Dostojevská (129). Dostojevskij píše N. N. Strachovovi: „Ach, prečo nie ste ženatý, prečo nemáte dieťa, veľavážený Nikolaj Nikolajevič. Prisahám vám, že práve v tom spočívajú tri štvrtiny šťastia v živote, vo všetkom ostatnom iba štvrtina“ (č. 244, 26. II. 1870; pozri aj list Vrangellovi č. 241, 18. III. 1866).

Po niekoľkých rokoch manželského života Dostojevskij žene často hovorieval, že „duševne zrástli“, píše jej napríklad: „Zliala si sa so mnou v jedno telo a v jednu dušu“ (č. 562, 24. VII. 1876), považuje ju za krásavicu (*Listy žene*, č. 140, 144). Dostojevskij v rodine našiel a uskutočnil ideál lásky človeka k človekovi, svorného života a pripravenosti obetovať sa za druhých. Mohol tu plne prejavíť všetku nehu, čo sa skrývala v jeho duši. Isté je však, že svoju túžbu po uskutočnení úplného dobra Dostojevskij nemohol naplniť len v rodinnom živote. Od mladosti sa dal unášať ideálom absolútnej dokonalosti nielen osobného a rodinného, ale i spoločenského a všeľudského života vôbec.

Všetko veľké a krásne mocne otriasa jeho dušou. Hľadá absolútne dobro, neskalené ani najmenšou prímесou sebeckej obme-

dzenosti a akéhokoľvek zla; ináč povedané – hľadá dobro, ktoré sa môže uskutočniť len v kráľovstve Božom. Ako devätnásťročný mládenec píše bratovi Michailovi: „Naučil som sa Schillera naspamäť, hovoril som ako on, blúznil som o ňom“, pokúša sa nájsť v živote „ušľachtilého, ohnivého Dona Carlosa, markíza Posu a Mortimera“; Schillerovo meno mu bolo, ako sám hovorí, blízkym, „akýmsi čarovným zvukom, ktorý vyvolával mnoho snov“. V tom istom liste ho oduševňuje veľkosť obrazov v tragédiách Racina a Corneilla. Radí bratovi, aby si prečítal najmä rozhovor Augusta so Sinnom, kde mu odpúšťa zradu, ale ako odpúšťa! „Uvidíš, že tak hovoria len urazení anjeli“ (č. 16, 1. I. 1840).

Záujmy a vkus, ktorý sa prejavuje u mladého Dostojevského, nevyhnutne vedú k silnému záujmu o spoločenský život. Vášnivé hľadanie ciest k uskutočneniu sociálnej spravodlivosti oduševňovalo Dostojevského od mladosti do konca života. V *Spisovateľovom denníku* píše, že v máji 1837 ako 16-ročný mladík cestoval do Petrohradu s bratom Michailom, aby sa zapísal na vysokú technickú školu. „Túžili sme s bratom po novom živote, snívali sme o niečom, úžasne veľkom a nádhernom, vtedy toto slovíčko bolo ešte svieže a vyslovovalo sa bez irónie. A koľko krásnych slovíčok sa vtedy používalo! Brat písal básne, a to aj cestou, každý deň zo tri, ja som v mysli neprestajne vytváral román z prostredia Benátok. Raz večer sme stáli na dvore hostinca, kde sme sa ubytovali na noc. Práve oproti dvoru, cez ulicu bola stanica. Zrazu sa k verande dohnala kuriérska trojka, vyskočil z nej vojenský kuriér v plnej uniforme, s úzkymi záhybmi vzadu, s veľkou trojuholníkovou čiapkou. Kuriér (tzv. feldjéger) bol vysoký, neobyčajne silný a zdravý chlap s červenou tvárou. Rýchlo vošiel do domu a iste si dal pohár vodky. Kone zatiaľ vymenili, pripravili novú trojku a kočiš, mladý, asi dvadsaťročný šuhaj v červenej košeli s dlhým kabátom v rukách vyskočil na kozlík. V tej istej chvíli vybehol i feldjéger, zbehol dolu schodmi a vyskočil na voz. Kočiš ešte nestačil pohnúť koňmi, keď feldjéger zrazu vstal a mlčky, bez slova, zdvihol ohromnú päšť a udel kočiša po hlave. Ten sa celý naklonil dopredu, zdvihol batoh a z celej sily ním udel stredného koňa. Kone sa strhli a rozbehli sa, ale feldjéger ešte nebol spokojný. Bola to určitá metóda, azda ani nie zúrivosť, s akou mlátil kočiša, bola to vyskúšaná mnohoročná prax, s akou sa straš-

ne dvíhala jeho päšť vždy znovu a znovu a bila kočiša po hlave. Tak to pokračovalo ďalej a ďalej, kým trojka nezmizla z dohľadu. Je pochopiteľné, že kočiš, ktorý sa od úderov sotva udržal na nohách, šľahal kone ako šialený a zbičoval ich tak, že leteli ako divé. Naš kočiš nám vysvetlil, že skoro všetci feldjégri tak cestujú, a najmä tento, ktorého už všetci poznajú. Ten odpudzujúci jav mi utkvel v pamäti na celý život. Nikdy som nemohol zabudnúť na feldjégra a všetko mrzké a kruté v ruskom národe som si vysvetľoval ešte dlho potom priveľmi jednostranne.“

„Nikdy som nemohol pochopiť, prečo len jedna desatina ľudí má dostať vyššie vzdelanie a ostatných deväť desatín má poslúžiť len ako materiál, ale sami majú ostať v temnotách. Nechcem žiť ináč ako s vierou, že všetkých 90 miliónov Rusov (alebo koľko sa ich ešte narodí) dostane vzdelanie, stanú sa ľudskými a šťastnými.“⁷

Keď mal Dostojevskij 25 rokov, zoznámil sa s Belinským a pod vplyvom rozhovorov s ním sa zaujímal o socializmus, mravne odôvodnený, vznešene humanistický. Roku 1847 začal navštevovať krúžok petraševovcov, jeho členovia sa zaoberali hlavne ideami socializmu, ktoré hlásal Fourier. Účasť na týchto schôdzkach sa pre Dostojevského skončila ortielom smrti a po omilostení ho priviedla do trestaneckého tábora.

Hlboké otrasy, ktoré prežil, a skúsenosť, ktorú získal medzi prostým ľudom v tábore a neskôr medzi vojakmi počas vojenskej služby na Sibíri, veľmi zmenili Dostojevského svetonáhľad. Pochopil nedostatky socializmu ako pokusu zdokonaľiť človeka vnútorne prostredníctvom *vonkajšieho* nového sociálneho systému, čo už i predtým tušil, že je nemožné. Postava Krista, ktorú i predtým zbožňoval, vystúpila teraz celkom do popredia. Túžba po sociálnej spravodlivosti ostala v ňom i naďalej, ale prostriedky na jej uskutočnenie hľadá teraz Dostojevskij vo sfére ducha, a nie v oblasti vonkajšieho spoločenského systému. Láska k Rusku a ruskému národu, spojená s kresťanskými ideálmi, vystúpila do popredia svetonáhľadu a činnosti Dostojevského. Túži po „zmierení všetkých národov“ za pomoci Ruska.

Službu Rusku a celému ľudstvu preukázal Dostojevskij po pre-

---

7 Denník spisovateľa, 3. január 1876.

pustení z trestaneckého tábora nie účasťou na revolucionárskych krúžkoch, ale geniálnou umeleckou tvorbou a publicistickými článkami. Ku koncu života stal sa Dostojevskij pre mnohých duchovným vodcom. Každý deň dostával listy zo všetkých končín Ruska, prijímal návštevníkov, ktorí prosili o radu a pomoc na životnej ceste. Táto činnosť Dostojevského sa podobala takej službe ruskej verejnosti, akú videl v kláštore Optina pustyň u „starca“ Amorosija alebo u „starca“ Zosimu, vytvoreného vlastnou fantáziou v *Bratoch Karamazovovcoch*.

Túžby a myšlienky Dostojevského o všeludskom šťastí, ktorými sa oduševňoval po celý život, dosiahli najostrejší výraz pol roka pred jeho smrťou v preslove o Puškinovi, ktorý mal 8. júna 1880. Na konci hovorí presvedčene tieto slová: „V budúcnosti pochopia Rusi všetci ako jeden, že byť skutočným Rusom bude znamenať najmä usilovať sa priniesť zmierenie do európskych protikladov, ukázať európskemu úsiliu východisko vo svojej ruskej duši, všeludskej a všetkých zjednocujúcej, umiestniť v nej s bratskou láskou všetkých našich bratov a koniec koncov možno i povedať *Slovo* veľkej všeobecnej harmónie, konečnej bratskej zhody všetkých plemien podľa zákona Kristovho evanjelia.“

Božská harmónia, ktorá odstraňuje všetky protivenstvá, nebola pre Dostojevského abstraktnou myšlienkou či neuskutočniteľnou fantáziou, ale živou skúsenosťou, ktorá je natolko povýšená nad podmienkami pozemského života, že jej nazeranie sa končievalo stratou vedomia. O tejto skúsenosti, ktorá predchádza epileptickému záchvatu, hovorí Dostojevskij v románe *Idiot* slovami kniežaťa Myškina.

V jeho epileptickom stave bol jeden okamih tesne pred záchvatom (ak sa prejavoval povedome), keď zrazu medzi smútkom, duševnou tmou a tlakom akoby sa zapaloval mozog a všetky jeho životné sily akoby sa s veľkým tlakom napínali. Pocit života, seba-vedomia akoby sa desaťnásobne zväčšili v tejto chvíli, objavujú sa ako blesk. Rozum a srdce ožarovalo neobyčajné svetlo, všetky vzrušenia, pochybnosti a nespokojnosť akoby zrazu utíchli a nastal akýsi vyšší pokoj, naplnený jasnou a harmonickou radosťou a nádejou. No tieto okamihy, tieto záblesky boli len predtuchou tej poslednej sekundy (nikdy nie viac ako sekundu), po ktorej nasledoval samotný záchvat. V zdravom stave hovoril často sám

sebe: Všetky tie blesky a predbežné signály najvyššieho sebavnímania a sebavedomia, a teda aj najvyššieho bytia, nie sú nič iné, ako choroba, porušenie normálneho stavu, a ak je to tak, potom nejde o vyššie bytie, naopak, treba ich zaradiť do bytia nižšieho. Nakoniec však predsa dospel k paradoxnému záveru: „Čo mňa po tom, že je to choroba,“ rozhodol sa. „Čo mňa po tom, že toto napätie je nenormálne, keď výsledok, minúta pocitu, spomínaná a hodnotená v zdravom stave, ukazuje sa ako najvyšší stupeň harmónie, krásy, dáva neuveriteľný a dosiaľ neslýchaný cit dokonalej plnosti, miery, uspokojenia a nadšeného, modlitbe podobného spojenia s najvyššou syntézou života.“ Tieto nejasné výrazy sa mu zdali veľmi pochopiteľné, hoci prislabé. No o tom, že je to skutočne „krása a modlitba“, skutočne „najvyššia syntéza života“, nemohol pochybovať, ba ani pripustiť pochybnosť. Tieto okamihy boli práve len neobvyčajným úsilím sebavedomia, ak by bolo treba vyjadriť tieto stavy jedným slovom, sebavedomia a súčasne nanajvýš bezprostredného sebavnímania. Keď v tejto sekunde, t. j. v najposlednejšej uvedomelej chvíli pred záchvatom, podarilo sa mu jasne a s plným vedomím povedať: Áno, za tento okamih možno dať celý život! – tak je isté, že táto chvíľa sama osebe vyváži celý život (II, 5).

Ešte jasnejšie vylíčil túto skúsenosť Kirillov v rozhovore so Šatovom: „Sú sekundy, prichádza ich odrazu päť alebo šesť, a ihneď cítite prítomnosť večnej harmónie, úplne dosiahnutej. Nie je to pozemské, ale nechcem tým povedať, že by bolo nebeské, je to také, že to človek v pozemskom stave nemôže znieť. Treba sa fyzicky zmeniť alebo zomrieť. Tento cit je jasný a neodškriepiteľný. Akoby ste odrazu vnímali celú prírodu a hovorili: Áno, je to pravda. Keď Boh tvoril svet, na konci každého dňa hovorieval: ‚Áno, je to pravda, je to tak dobre.‘ To... to nie je pohnutie, ale iba radosť. Niežeby ste milovali, ale je to niečo oveľa vyššie ako láska! Najhroznejšie je to, že je to strašne jasné a taká radosť! Keď to trvá viac ako päť sekúnd, duša to nevydrží a musí zmiznúť. Za tých päť sekúnd prežívam celý život a dám za ne celý život, lebo sa to vyplatí. Aby to človek mohol vydržať desať sekúnd, musel by sa fyzicky zmeniť“ (*Diablom posadnutí*, III, kap. V, 5).

Keby sa duševný život Dostojevského riadil len dobrými a vznešenými snahami, o ktorých bola reč vyššie, veľmi by sa pri-

bližoval k svätosti. Mal však aj druhú stránku duše, ktorá tkvela hlboko v ríši pozemského chaosu. „Mám veľký nedostatok: neobmedzenú samolúbošť a ctižiadosť,“ priznáva sám v jednom liste bratovi Michailovi (I, č. 33). Janovskij poukazuje na jeho neobyčajnú samolúbošť a vášeň vystatovať sa (s. 819). Dostojevskij sa dostal medzi literátov ako uznaný spisovateľ náhle, len čo sa Belinskij a Nekrasov zoznámili s rukopisom *Chudobní ľudia* a pochválili ho. Od úspechu sa mu zakrútila hlava: „Vieš, brat,“ píše bratovi Michailovi, „nikdy, myslím, nedosiahne moja sláva taký vrchol ako teraz. Všade neuveriteľná úcta, záujem o moju osobu strašný. Zoznámil som sa s množstvom ľudí, veľmi poriadnych. Knieža Odojevskij ma prosí, aby som ho poctil návštevou, a gróf Sologub si zo zúfalstva trhá vlasy. Panajev mu vyhlásil, že existuje talent, ktorý ich všetkých predstihne. Sologub všetkých navštívil, a keď prišiel ku Krajevskému, spýtal sa ho: ‚Kto je to ten Dostojevskij? Ako sa k nemu dostať?‘ Krajevskij, ktorý si nikoho neváži a každému je schopný vynadať, odpovedal, že Dostojevskij nebude chcieť preukázať mu česť a obšťaštníť ho svojou návštevou. A skutočne je to tak, (podliak) akýsi aristokratík sa vyzývavo povyšuje a myslí si, že ma zničí veľkosťou svojej lásky. Všetci ma prijímajú ako zázrak. Sotva otvorím ústa, už sa hovorí vo všetkých kútoch, že Dostojevskij povedal to alebo ono, že mieni robiť to alebo ono. Belinskij ma tak miluje, že je to neznesiteľné. V týchto dňoch sa vrátil z Paríža básnik Turgenev (iste si o tom už počul) a hneď sa so mnou spriatelil, Belinskij to vysvetľuje tak, že Turgenev sa do mňa zamiloval“ (I, č. 31). „Prišla celá kopa nových spisovateľov,“ hovorí Dostojevskij o niekoľko mesiacov. „Niektorí sú mojimi súpermi. Najzaujímavejší je Gercen (Iskander) a Gončarov. Strašne ich chvália. Primát však ostáva zatiaľ mne a dúfam, že navždy“ (I, č. 33). Zdá sa mu, že už prevýšil i Gogoľa: „Predstav si, že všetci naši, dokonca i Belinskij, myslia, že som už prekonal i Gogoľa.“ „Vidia vo mne nový, zaujímavý smer (Belinskij a iní), ktorý sa zakladá na tom, že pracujem pomocou analýzy a nie syntézy, t. j. že idem do hĺbky a rozoberajúc po atómoch hľadám celok. Oproti tomu Gogol berie hneď celok a preto nie je taký hlboký ako ja. Ak prečítaš, uvidíš sám. Mám, bratku, strašne žiarivú budúcnosť“ (I, č. 32). Do konca života mu dušu zožiera strach a žiarlivosť, že bude horší ako iní spisovatelia,

až to niekedy vyzerá ako plytká márnomyseľnosť. V sedemdesiatych rokoch po návrate z literárneho večierka doma rozprával, že on a Turgenev dostali veniec, „ja veľký a Turgenev maličký“ (tie-to slová mi povedala osoba, ktorá to počula).

Po ohromnom úspechu *Chudobných ľudí* ďalšie diela Dostojevského – *Dvojník* a iné povesti boli prijaté chladne. Belinskij aj iní spisovatelia začali pochybovať o talente Dostojevského a písali o ňom záporne. Jeho pichľavá samolúboosť a náročná ťižiadosť vyvolávali jedovatý výsmech. Panajevová v *Spomienkach na Dostojevského* píše, že „pre mladosť a nervozitu sa nevedel ovládať, ukazoval priveľmi otvore svoju autorskú samolúboosť a prejavoval vysokú mienku o svojom spisovateľskom nadaní. Unesený svojím prvým, nečakaným, osľňujúcim krokom na literárnom poli, zahrnutý pochvalami kompetentných ľudí, ako citlivý človek nemohol skryť svoju hrdosť pred ostatnými mladými literátmi, ktorí skromne vystúpili na toto pole so svojimi dielami. Keď sa mladí literáti objavili v krúžku, bolo nebezpečné stať sa objektom ich kritiky – a Dostojevskij im dával veľké možnosti, najmä pre svoju podráždenosť a pohrdavý tón, ktorým dal pocítiť, že je neporovnateľne vyšší svojím talentom. Začali ho všelijako ohovárať, dráždiť jeho samolúboosť pichľavými poznámkami; vedel to najmä Turgenev – náročky lákal Dostojevského do sporu a vyvolával v ňom najvyšší stupeň podráždenosti. Dostojevskij vyskakoval z kože a niekedy v podráždenosti hlásal absurdné názory. Turgenev to zachytával a vysmieval sa mu. Dostojevského posadla strašná podozrievavosť. Všetkých upodozrieval, že mu závidia talent, a takmer v každom slove, povedanom bez akéhokoľvek úmyslu, videl snahu ponížiť svoje dielo, uraziť ho.“⁸

Dostojevskij, urazený výsmechom a nespokojný čiastočne aj so sebou samým, uvedomujúc si nedostatky svojich nových diel, si veľmi poškodil zdravie. Začína mu nenormálne biť srdce, trpí návalmi krvi do hlavy, objavujú sa epileptické záchvaty, spočiatku slabé (r. 1846), neskôr čoraz silnejšie. Nebol ďaleko od duševnej choroby. Mával halucinácie (Janovskij, 797 a n.). Jeho depri-movanosť je niekedy taká veľká, že by chcel zomrieť, hodiť sa do

---

8 Avdotia Panajevová (E. A. Golovačevová), *Spomienky*. Opravené vydanie v redakcii Korneja Čukovského, II, 1927, s. 196 – 198.

Nevy (č. 28, 29). V októbri 1844 odišiel Dostojevskij z Inžinierskeho úradu do výslužby, aby sa mohol slobodne venovať literatúre a aby nemusel odísť na vidiek. Janovskij hovorí, že ho k tomu vyprovokoval nepriaznivý posudok imperátora Mikuláša I. na jeden výkres Dostojevského (s. 800); Dostojevskij neskôr priznal, že odišiel do výslužby, sám nevediac prečo, s nejasným a neurčitým zámerom (*Denník spisovateľa*, január 1877). Hlavným dôvodom bola nepochybne túžba po slobode, aby sa mohol celkom oddať literárnej činnosti.

Keď ostal bez prostriedkov, dostával sa Dostojevskij veľmi často do zúfalej situácie, ktorá ho nútila pracovať veľmi rýchlo, hoci by bol chcel prepracovať každé dielo ako ostatní veľkí ruskí spisovatelia – Puškin, Gogol' atď. (č. 27, 28). „Načo mi je sláva, keď píšem pre chlieb,“ hovorí v súvislosti s prvotinou *Chudobní ľudia*; touto prácou chcel zaplatiť dlh za byt a „keď sa mi vec nepodarí, možno sa obesím“ (č. 27). V decembri r. 1846 píše bratovi: „Je nešťastie pracovať ako nádenník, zničíš i talent, mladosť, nádej, omrzí ťa práca a napokon sa staneš pisárikom a nie spisovateľom“ (č. 42). Nezriedka mu prichodí na um myšlienka, že sa utopí. Vo svojej rozháranosti sa Dostojevskij, keď je zasiahnutá jeho samolúbošť, odreaguje aj na iných. Keď ako sedemnásťročný prepadol na skúške, hovorí o svojej „urazenej samolúbošti“, že „by sa mu chcelo rozdrviť naraz celý svet“ (č. 12). Keď sa stal spisovateľom, vyhlasuje, že je najposlednejším zo svojich hrdinov – ako Goľadkin, Foma Opiskin (č. 29, 75)! Najvyšší stupeň urazenej samolúbošti, poľutovaniahodnej sústredenosti na samého seba a hrozného, bezohľadného egoizmu zobrazil Dostojevskij v *Zápiskoch z podzemia* (uverejnené v roku 1864). V tomto románe odhalil Dostojevskij „podzemie“ v duši človeka, oveľa prišľernejšie ako všetko, čo v nej našiel Freud. Odhalil smetisko nielen u iných ľudí, ale aj v sebe samom. Tento román sa rozhodol napísať skutočne vo vážnej chvíli svojho života – na konci roku 1863 a začiatkom roka 1864. Už pätnásť rokov predtým nemal ďaleko od duševnej choroby, od ktorej ho zachránilo nečakané uväznenie, súd, nové životné podmienky v trestaneckom tábore (pozri list Dr. Janovskému, č. 398, *Listy*, č. III).

Po návrate zo Sibíri zažil za päť rokov veľa ďalších veľkých nepríjemností. Časopisy *Vremia* a *Epocha*, kde bol hlavným redak-

torom, ľavičiarska tlač čoraz viac kritizovala. To hlboko ranilo Dostojevského samolúbošť a drahé mu ideály „počvenničestva“, zemitosť. Bolo mu tým ťažšie, že videl i nedostatky vlastnej tvorby. Uvedomoval si, že má veľký talent a chápal, že do štyridsiatky sa mu nepodarilo napísať ani jedno skutočne významné dielo okrem čiastočne autobiografických *Zápiskov z mŕtveho domu*.

Aj rodinný život s Máriou Dmitrijevnou bol veľmi nešťastný. Mária Dmitrijevna sa po smrti svojho prvého muža Isajeva zamilovala do mladého pekného učiteľa Vergunova, ktorý však nebol vôbec nadaný. Dostojevskij to vedel a hoci bol sám veľmi zamilovaný do Márie Dmitrijevny a mienil sa s ňou oženiť, šľachetne hľadal Vergunovovi miesto, ktoré by mu umožnilo sobáš s Máriou Dmitrijevnou. Všetka jeho námaha však bola márna a Mária Dmitrijevna sa napokon vydala za Dostojevského. No aj po svadbe prejavovala o Vergunova veľký záujem. Podľa slov Ljubov Dostojevskej primäla Mária Dmitrijevna Vergunova k tomu, aby prišiel za ňou z Kuznecka do Semipalatinska a neskôr do Tveru. Je pravdepodobné, že jej city k Vergunovovi boli zdrojom hlbokého trápenia, Dostojevského mučila žiarlivosť; jeho dcéra tvrdí, že to bolo podnetom na napísanie novely *Večný manžel*.⁹

Rok po manželkinej smrti písal Dostojevskij Vrangeľovi: „Boli sme spolu určite nešťastní (pre jej čudný, precitlivý, chorobne fantazmagorický charakter), jednako sme sa neprestali ľúbiť; a čím nešťastnejší sme boli, tým viac sme sa zbližovali“ (291, 31. III. 1865). Asi poldruha roka pred ženinou smrťou Dostojevskij nadviazal pomer s mladou Apollinariou Suslovovou. Bola to začínajúca dvadsaťdvaročná spisovateľka, ktorá roku 1861 poslala do redakcie časopisu *Vremia* svoju literárnu prvotinu, a tak sa zoznámila s Dostojevským, ktorého talent ju uchvátil. Roku 1863 bolo jasné, že Mária Dmitrijevna je smrteľne chorá, preto Dostojevskij, samozrejme, nemohol nadhodiť otázku rozvodu. Rozvod by však bol zbytočný, lebo Suslovová sa medzitým v citoch k Dostojevskému sklamala. Začiatkom leta 1863 odcestovala do cudziny a v prvopise listu Dostojevskému hovorí, že sa nikdy nehanbila za svoju lásku k nemu, ale červenala sa za ich bývalé vzťahy, no ani to „nemá byť pre teba ničím novým, lebo som to nikdy

---

9 Aimée Dostojevski: *Vie de Dostojevski par sa fille*, 120 – 136.

netajila a koľko rás som ich chcela prerušiť ešte pred svojím odchodom do cudziny“. Ďalej vysvetľuje, čo ju v ich vzťahoch urážalo: „Pre Teba boli zdvorilé. Správal si sa ako človek seriózny, zaujatý, ktorý sa nezabúda niekedy i rozveseliť, keďže akýsi veľký lekár alebo filozof učil, že aspoň raz do mesiaca sa treba poriadne napiť. Nemusiš sa hnevať, že sa takto vyjadrujem, nepridžmam sa veľmi formy a formalít.“¹⁰

Nehľadiac na ženinu chorobu Dostojevskij v auguste odcestoval do cudziny, do Berlína a neskôr do Paríža k Suslovovej. Privítala ho slovami, že pricestoval príliš „neskoro“. Zamilovala sa do mladého Španiela, medika Salvadora. Vo svojom *Denníku* Suslovová píše, že keď sa Fiodor Michajlovič o tom dozvedel, „padol k mojim nohám, vzlykajúc mi objímal kolená a hlasne plakal: Stratil som ťa, vedel som to“.¹¹

Známosť Salvadora so Suslovovou bola veľmi krátka. O niekoľko dní po príchode Dostojevského vysvitlo, že mladý Španiel Suslovovú nemiluje a že sa jej chce za každú cenu zbaviť. Urazená Suslovová bola úplne bezmocná, keby nemala pri sebe Dostojevského, bola schopná z pomsty vykonať nejaký nerozvážny čin. Už v prvý deň ich stretnutia prosil Dostojevskij, aby „ostali v priateľských stykoch“ a aby s ním odcestovala do Talianska; sľúbil, že sa k nej bude správať „ako brat“ (52). O týždeň sa skutočne vybrali do Talianska, cestou sa na niekoľko dní zastavili v Baden Badene, kde Dostojevskij začal hrať ruletu.

Infernálna povaha Suslovovej sa prejavila v tom čase v plnom rozsahu. Pripúšťala si Dostojevského k sebe veľmi blízko, nuž zabudol na sľub, že „bude ako brat“, roznecovala jeho city do krajnosti, a predsa ostávala neprístupnou. Dve scény, ktoré opísala v *Denníku*, jasne ukazujú na túto hru mačky s myšou. V Baden Badene sedeli večer Dostojevskij a Suslovová v hoteli, v jej izbe. „Bola som ustatá,“ píše Suslovová, „ľahla som si na posteľ a poprosila som Fiodora Michajloviča, aby si sadol bližšie ku mne. Vzala som jeho ruku a dlho som ju držala vo svojej. Zrazu nečakane vstal, chcel odísť, zachytil sa za čizmy, ktoré ležali pri posteli, chytro sa obrátil a zase si sadol.“ Na otázku Suslovovej sa pri-

10 Pozri Dolinin: Dostojevskij a Suslovová, v zborníku Dostojevskij, II, 1925, s. 176 a n.

11 A. P. Suslovová: Roky známosti s Dostojevským, 128, s. 51.